

NEPOMUKI SZENT JÁNOS TISZTELETE NYUGAT-BÁCSKÁBAN

SILLING ISTVÁN

Az írás címében megjelölt vidék a bácskai Duna mente, a jugoszláv–magyar országhatártól délre, Bács városáig húzódó terület, amelyet keleten a Telecskai-dombság határol. Ezt az egykoron virágzó gazdaságú és kultúrájú tájat súlyosan érintette a törökvész és a Rákóczi-szabadságharc. A XVIII. századi újranevelés korában a közterek szakralizációjában itt is fontos szerep, jelentős didaktikai feladat jutott a dinasztikus törekvéseknek, a bécsi udvar által támogatott kultuszterjesztésnek, és az eredményül létrejött alapítványi feszületeknek, szobroknak, kálváriáknak, kápolnáknak, templomoknak. Az ilyen szent, illetve megszentelt helyek Isten szüntelen jelenlétét hirdették, ami igencsak fontos volt a másfél száz esztendő török uralom után. Később, a szentek tiszteletének hathatósan támogatott terjesztésével, esetleg újraterejlesztésével a nevelő szándékú példamutatás, majd a kegyes áhítat és az istenfélő buzgalom hozta létre a máig is álló, avagy immáron csak emlékekből ismert, de rendkívül fontos vallás-, művészet-, illetve művelődéstörténeti jelentőségű szabadtéri emlékműveinket. Hiszen azok a társadalomtörténeti kutatások megkerülhetetlen forrásai, vagy pedig éppen bizonyítékai a tárgyalt szakterületről keletkezett állításoknak, az esetleges tagadásoknak.

A vajdasági magyar néprajzkutatók vállalt feladata a szentek népi tiszteletének kutatása. Munkájuk eredményéről számoltak be III. népi vallásosságkonferenciájukon Bezdánban 1994 szeptemberében (ennek anyagát lásd: *Létünk*, XXV. évf., 1995. 1–2. sz.). Az ott elhangzott előadásokból kiderült, hogy például Doroszlón, Bezdánban, illetve Horgoson milyen tisztelet övezte, illetve máig is övezi Nepomuki Szent Jánost, a vízenjárók, a molnárok védőszentjét, aki „a közép-európai, magyarországi barokk jámborság, népi vallásosság kiváltságos alakja (1340–1383)” volt.¹ Hogy jómagam most mégis visszatérek e témához, az annak tudható be, hogy további vajdasági kutatásaim több új

adattal egészítették ki ismereteinket e szent egykori intenzív tiszteletéről és népszerűségéről szülőföldemen. Megismertem például a kanizsai, a zentai, a noszai, a kishegyesi, a vajszkai, a titeli, a szabadkai, a horgosi, a verseci szobrokat, fotográfiát szereztem a hajdani prigrévíca-szentiváni szoborról, az Újvidéken a XVIII. században a Duna partján épített s 1925 táján lebontott impozáns méretű, egytornyú barokk Nepomuki-kápolnáról, melyről Bálint Sándor gazdag felsorolásában sem történik említés.² Jelen esetben azonban megmaradok szűkebb kutatási területemen, a Nyugat-Bácskában.

A kutatott régió központja a vegyes lakosságú (szerb, magyar, horvát, bunyevác, német) város, Zombor. Itt épült az egész vidék egyetlen XVIII. századi Nepomuki-szentélye, a rokokó stílusú kápolna 1751-ben Franz Redl de Rothausen bárónak, a kincstári javak bácskai adminisztrátorának kegyes felajánlásából. S bár minden püspökségi Schematismus és Bálint Sándor könyve is az 1758. évet jelöli a kápolna építési éveként, a zombori Ferenc-rendi Bona Mihailović szerzetes 1787-ig vezetett *Krónikája* 1751-re teszi a kápolna építési évét.³ Mivel ismeretes, hogy az egyházi előljárók vizitációi nem történtek minden évben, ezért a helyben feljegyzett adatok is nagyon fontosak bizonyos adatok felkutatásában. S a kápolna mellett álló Grassalkovich-palotát éppen egy évvel korábban kezdték építeni, hogy a Bácskába települő németek kolonizációjával megbízott Grassalkovich Antal székhelye legyen. Grassalkovich pedig a bécsi udvar törekvéseinek leghűségesebb kiszolgálója volt, s valószínűleg támogatta, hogy pompás lakhelye és rezidenciája mellett a uralkodóház által a hűségét jelképező s igencsak kultivált szentnek kis templomot emeljenek, amely megépítése után a városban szervezett ünnepi körmenetek egyik fontos állomása lett. Ez a zombori kápolna egyben az 1729-ben szentté avatott prágai gyóntatópap kultuszának első nyugat-bácskai megnyilvánulása, amelynek kiindulópontja a barokk Prága volt. A szabálytalan ellipszis alaprajzú kápolnát, éppen alakja miatt sokan török eredetű építménynek vélik. A kupolaformájú mennyezet fölött négyablakos kis torony van. Belsejében az oltáron egy kisméretű koporsó a szentre emlékeztetett, fölötte pedig a Szűzanya szentképe függött. Ez az emlékmű ma is áll. ~~Állaga~~ A nyolcvanas–kilencvenes években roppant lepusztult, a fedele teljesen tönkrement, de a zombori hívők összefogásából 1998-ban megkezdték restaurálását.* A zombori katolikus templomokban is természetesen van Nepomuki Szent János-mellékoltár: a régi, XVIII. századi templomban festménnyel, az újabb, XX. században szoborral.

De talán mégsem e szerencsétlen sorsú zombori kis szentély volt az első látható és ismert jele, a bécsi udvar jóváhagyásával és hathatós támogatásával

* A zombori kápolna külső restaurálását 1999 augusztusában befejezték. A belső munkálatok is folynak, és készül Nepomuki Szent János oltárképe is.

a XVIII. században erőteljesen terjedő Nepomuki-kultusznak ezen a tájon. Ugyanis az 1748-ban német lakossággal betelepíteni kezdett Duna-parti Apatin korabeli pecsétjének több változatán is ez a szent látható az ábrázolását meghatározó ikonográfiai jegyekkel. Az elsőről Iványi István a következőket jegyezte le: „Apatin régibb pecségei mind az 1751. évet tüntetik fel, mint amelyben a város szerveztetett; védszentje volt Nepomuki Szent János, akit a pecsétek különböző vésetei más-más alakban tüntetnek fel. A legrégebb vésetű pecséten Szent János jobbáiban keresztet, baljában pálmaággat tart, fejét csillagok veszik körül, két oldalán az évszám 1751”⁴. A később, az 1770-es évekből való pecséten az ismert prágai jelenet látható, amikor a cseh király katonái a gyóntatót a Károly-hídról a Moldva folyóba vetik. Tehát Apatin esetében az egész város védőszentje volt Nepomuki Szent János, és a szent szobra is állt Apatinban. Az emlékmű többször is változtatta helyét, hiszen először a régi városka közepét képező mocsáron átvezető híd peremén állt, majd az 1790-es évek nagy árvizei miatt át kellett költöztetni biztonságosabb helyre. Utolsó állomása, a XX. század közepén, ismételten a hagyománynak megfelelő volt, ugyanis a Dunához közel, a Harisnyagyár és a Duna utca találkozásánál. Végül ez a hely sem bizonyult eléggé biztonságosnak, bár nem az árvíz vitte el a szobrot, hanem a városban (és nemcsak ott) történő hatalmas változások. Íme, az ismétlődő szomorú emlékműsors. Megvan viszont az apatini Mária mennybevitel-templomban a Nepomuki-mellékoltár, mint volt az a régi, a XVIII. század végén pusztított árvízről megsemmisült templomban is; sőt a harangok közül is a legnagyobb az ő tiszteletét hirdeti. Ebben a városban élt a bajaihoz hasonló szokás, hogy Nepomuki Szent János emlékünnepeinek vigiliáján a lakosok kis deszkalapokra zöld koszorút vagy égő gyertyát helyeztek, s azt a Duna vizére engedték.⁵

Ugyancsak sýnlýdýdik a bezdányi Nepomuki-szobor is, amely 1814 óta áll a falu szélén, s napjainkban, dr. Balla Ferenc helytörténész szerint „a szobordarabok még ma is eredeti helyükön fekszenek, egy szinte áthatolhatatlan cserjés közepén. Talán majd eljón az a nap is, amikor felébred a vízen éló bezdányi emberek szunnyadó lelkiismerete, és újból felállítják védőszentjük szobrát” (a *Létünk* folyóirat idézett számában). Tegyük hozzá: az említett bezdányi konferencia ezt a célt szerette volna elérni. Mindhiába. Szép viszont a bezdányi templomban Schaffer Béla Nepomuki Szent Jánost ábrázoló táblaképe.

A doroszlói János-szobor keletkezésének idejéről a kutató, Kovács Endre így vall: „. . . szép környezetben állt időtlen idők óta . . .” A fából faragott, bizonyára művészi értéket is (esetleg népművészeti?) képviselő egykori szobor 1957-ben tűnt el nyomtalanul.

Prigrevica-Szentivánban szintén eltűnt már a múlt században az egyik utcasarokra állított jellegzetes, festett, köztéri Nepomuki-szobor.

A szabadtéri szakrális emlékek egyik típusa a képoszlop, amelyet felénk kis kápolnának, vagy egyszerűen csak kápolnának neveznek. Ezek az oszlopok mintegy 3–4 méter magasak, szilárd anyagból készültek, fedelük is téglá vagy cserép, és szemmagasságban mélyedés, nagyobb fülke van bennük. Elöl üvegajtó vagy rácsozat védi a fülkébe állított szobrot, képet, feszületet. Illetve csak védte Szontán is, a rétre, távolabb a Dunára vezető utca végén, hiszen többszöri kifosztás után már nem pótolták a hiányzó Nepomuki-szoborcskát. Az igen rusztikus oszlopot azonban ma is karbantartják, évente kimeszelik, s Iván napján virággal díszítik a helybéli sokác asszonyok.

Hasonló oszlopfülkében állt a Szent János a csupán százéves Szilágyi nevű falucskában is a templomkertben. Hogy még itt is szabadtéri emlékművet kapott Nepomuki Szent János, az a felénk a XVIII. század közepén megkezdett szakrális kordivat folytonosságáról tanúskodik. A selyemtéglából épült oszlop azonban már jó ideje üresen, megszenteltelentetten hirdeti a vandalizmus határtalanságát. A fülke boltívéen még látható a kék égbolt a rajta fénylő csillagokkal, tehát a hagyományos Nepomuki-ábrázolás elemeivel. Felújítására aligha gondolhatunk a magyar lakosságát lassacskán felcserélő nyugat-bácskai faluban. De a Szent István király tiszteletére épült század eleji neoromán templom jobb oldali mellékoltárán a templom legnagyobb és legszebb szobraként Nepomuki Szent János szobra áll.

Áll viszont 1897 óta a magasban a remek monostorszegi Nepomuki-szobor, a jobb kezében feszületet tartó s fejét lehajtva a felfeszített Jézusra tekintő Sviti Ivan, a falu főutcájának végén, a helyi sokác színhasználat szerint díszítve, dedikáció nélkül, ápolt virágágyással övezve. Látszik, hogy kellő tisztelet övezi ebben a Duna menti faluban.

Ugyanígy tiszteletben tartják a gombosiak az Ady Endre utca, népi nevén Alsó utca végén, a Laposra néző kis dombon, kápolnácskával védett, dedikáció nélküli Nepomuki Szent János-szobrukat, s időnként virágozzák is. Kovács Endre doroszlói néprajzkutató 1999-ben végzett gombosi gyűjtéséből kiderül, hogy ebben a faluban régen még körmenetet is tartottak a szent ünnepén.

Kupuszinán pedig épp a falu legrégebbi szakrális emlékműve Nepomuki Szent János színesre festett szobra – amelyen a szent alázattal tekint a kezében tartott, korpusszal ellátott s palmaágra fektetett feszületre – egy kisebb, ugyancsak kupolás kápolna oltalmában, előtte imazsámollyal. Dedikációja csupán az állítatás évszáma: 1833. Az egyházközségi feljegyzések szerint Fridrik Vince emeltette. Él a faluban egy legenda, mely szerint az állítató egy télen a Duna jegén közlekedett lovasszekérrel, s a jég leszakadt alatta. Szerencsés megmeneküléséért hálából a vízenjárók patrónusának emeltett em-

lékművet. A helyet pedig, ahol partot ért Fridrik gazda, ma is Fridrik-zátonynak nevezik.⁶ Nem az eredeti helyén áll ma a szobor, ugyanis a falunak arra a délkeleti peremére konzervgyárat építettek századunk harmincas éveiben. Akkor került a Szent János a falut övező csatorna-kanális partjára. Régen octáviát tartottak a szobornál a szent ünnepe előtt, s az alapító fiai padokat is helyeztettek a szobor köré. Ma azonban már senki sem látogatja. Szerényen búvik meg a mellé emelt családi ház udvarában (Zombori út 22.), s ahogy a helyi szólás mondja: Áll, mint falu végén a Szent János.

A régióban kissé délebbre, a Bács város környékén fekvő Vajszka község temetőjében is megvan Nepomuki Szent János pálmaággat tartó sötétbarna öntvénszobra. Minden dedikáció nélkül, azonban a felállítás évét nem tudtam kideríteni.

Ugyanezen a vidéken, Ratkovo (régi nevén Parabut, később Paripás) község katolikus templomát szentelték a XVIII. század második felében oda-települő németek Nepomuki Szent János tiszteletére, melyet az 1810-es években építettek. A falu 1826 és 1840 között használt pecsétjén ugyancsak Nepomuki Szent János volt látható, alatta szántóvas és csoroszllya. A II. világháború után e falu nemzetiségi összetétele teljesen megváltozott, s a templom mai állaga igencsak elszomorító.

Összegezeként elmondhatom, hogy századunk végén, az egykor annyira kedvelt és tisztelt szentnek Nyugat-Bácskában négy szabadtéri szobra van csupán épségben, meg egy – roskadásnak indult, de a végórában megmentett – kápolnája, illetve egy 1968 óta nem használt temploma.

Tehát a szakrális emlékműveknek, avagy műemlékeknek is megvan a maguk sorsa.

JEGYZETEK

¹ Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. II.* A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból – december elsejétől június harmincadikáig. Szeged, 1998. II. 395.

² Erről a kápolnáról Vrgović Stevan a következőket írja: „A Brückšánc, vagyis a hídfő bejáratánál egy kapu volt vastag oszlopokkal, amilyenből több is volt a péterváradai várban. Ebben az erődítményben földszintes kaszárnyák és raktárak voltak. A kapu mögött pedig az őr lakóháza. A Brückšánc mellett egy kápolna állt Nepomuki Szent Ján, a cseh szent tiszteletére szentelve, aki különben a hajósok és a hajóépítők oltalmazója. A kápolna előtt a vízállást jelző kőoszlop állt. A kis templomot 1925 körül bontották le, mert akadályozta az új dunai hídra a feljárást. Gyermekeként ott mászkáltam a kis templomban, amelyből minden kegytárgyat elvittek, azt hiszem, a Telep városrészben álló katolikus templomba.” Vrgović, S.: *Vode Novog Sada* (Dunavske priče). In: Lazić, Veselin szerk.: *Tija voda*. Novi Sad, 1995. 262–263.

-
- ³ Bona Mihalović latin nyelvű naplójának 16. oldalán a következő áll: „Circa hunc Annum 1751 capella S. Joannis Nepomuceni in fundo camerali e regione conventus huius exurexit industria spectabilis D. Francisci Redl cameralis administratoris.”
- ⁴ Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára*. II. kötet, Szabadka, 1909. 21. o.
- ⁵ Told Terézia (1917) apatini lakos szíves közlése nyomán. Erről a szokásról Bálint Sándor is megemlékezik.
- ⁶ Marásek Antal kupuszinai lakos szíves közlése nyomán, aki az említett Fridrik család egyenes ági leszármazottja.